

ПИТАННЯ

- Що вивчає морфологія?
- За якими ознаками відносимо слова до певної частини мови?
- Поясніть значення терміна «морфологічна норма».
- Наведіть приклади морфологічних помилок у вживанні числівника, прикметника, прислівника, дієслова.

✓ **Морфологія** (від грец. *morphe* — форма, *logos* — слово, учення) — це розділ науки про мову, що вивчає слова як частини мови.

✓ **Частини мови** — це класи слів, які характеризуються спільністю:
а) лексичних значень; б) граматичних ознак; в) будови слів і словотворчих засобів; г) синтаксичної ролі.

✓ **Морфологічні норми** стосуються вживання граматичних форм слів та поєднання їх з іншими словами.

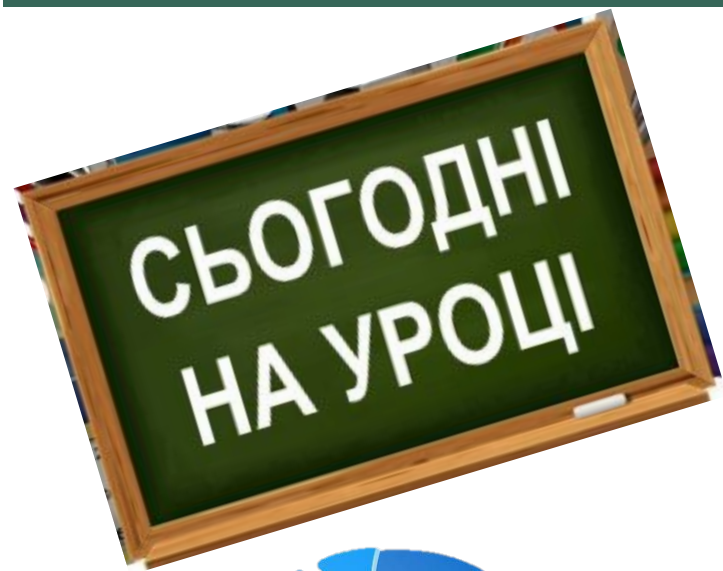
✓ Наслідком порушення морфологічної норми літературної мови є **морфологічна помилка**. До морфологічних помилок відносять: неправильне утворення відмінкових форм відмінюваних частин мови, помилкове визначення граматичного роду іменників, неправильне утворення ступенів порівняння прикметників і прислівників, неправильне утворення дієслівних форм.

ДІЄСЛОВО. ДІЄСЛІВНІ ФОРМИ

МОРФОЛОГІЧНА
НОРМА

Українська мова
II клас

□ Про неозначену та інші форми дієслова, доконаний і недоконаний вид, способи дієслова, а також про безособові дієслова

ЦИТАТА ДНЯ

- Прочитайте й прокоментуйте висловлення:
- ✓ Доберіть і запишіть дієслова, що асоціюються у вас із вмінням оцінювати себе.
- ✓ Наскільки важливим, на вашу думку, є вміння чесно оцінювати себе?

Уникайте тих, хто намагається підірвати вашу віру в себе. Велика людина, навпаки, вселяє почуття, що ви можете стати великим.

Марк Твен

Дієслово як частина

Бліц-опитування

Дієслово	самостійна частина мови, що називає дію або стан предмета й відповідає на питання <i>що робити? що зробити? що робиться з предметом? у якому стані він перебуває?</i>
Морфологічні ознаки	Дієслова мають такі граматичні категорії: вид, спосіб, час, а в окремих формах — особу, рід і число.
Синтаксична роль	У реченні дієслово може виконувати будь-яку синтаксичну роль.
Наприклад	

МОВИ

КОЛО ДУМОК

□ ПРИГАДАЙМО.

- Яку форму дієслова називають початковою та які її особливості?
- Чим дієслова дійсного способу відрізняються від дієслів умовного й наказового?

- Зіставте групи слів. З'ясуйте, на які питання відповідають дієслова доконаного виду, а на які - недоконаного.

Доконаний
ВИД скачав
фотографію,
надішлю
повідомлення

Недоконаний
ВИД
скачував
фотографію,
надсилатиму
повідомлення

- У якій з поданих вище колонок дієслова означають дію, завершену в минулому, або дію з вказівкою на її завершеність у майбутньому?
- Зробіть висновок про ознаки дієслів доконаного й недоконаного виду.

КОНСТРУЮВАННЯ

- Від поданих дієслів недоконаного виду утворіть по черзі усно дієслова доконаного виду.

Розвивати, прикрашати,
розкидати, зупинятися,
скачувати, копати,
розписувати, лишати,
звикати, смикати.

НЕдоконаний вид

Що робити?

Доконаний вид

Що зробити?

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

ФОРМИ ДІЄСЛОВА

Натискаємо
покликання -
отримуємо
посилання

ВІДЕОУРОК
ТУТ

Назва форми	На яке питання відповідає	Загальне значення	Приклади
Неозначена форма	<i>що робити? що зробити?</i>	дія, стан або процес поза часом, способом, числом, особою	Один із найважливіших способів заявити про свою цілісність – не говорити погано про відсутніх (С. Кові).
Особове дієслово	<i>що роблю? що зроблю? що робив? що зробив? що буду робити? що робитиму?</i>	дія, стан предмета	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кожна невдача несе в собі зерно рівноцінного успіху (Н. Гілл). 2. Людська воля – дивовижна річ. Раз у раз вона здобувала тріумфальну перемогу над найсприятливішими обставинами (С. Кові). 3. Ухвалюючи своє рішення, відмежуйтеся від короткочасних емоцій (Ч. Хіз).
Дієприкметник	<i>який? яка? яке? які?</i>	ознака предмета за дією	Ви не можете змінити світ, але можете репрезентувати цей світ однією вдосконаленою людиною – собою (Б. Трейсі)
Дієприслівник	<i>що роблячи? що зробивши?</i>	додаткова дія, ознака, обставина дії	Поводься з гідністю, зазнавши поразки (В. Черчилль)
Безособова форма на -но, -то	<i>що зроблено?</i>	дія, яку сприймаємо як результат	Висновки зроблено.

ВИБІРКОВА РОБОТА

□ Знайдіть дієслова й визначте форму кожного з них.

Читати, читання, прочитавши, читаний, читаю, прочитано;
збайдужілий, байдуже, байдужіти, байдужий, байдужітимеш;
морозить, морозно, заморозити, мороз, заморожено,
заморозивши, морожений; дрібний, подрібнено, дрібно,
дріботіти, подріботівши, дріботіння; світати, освітлення, світити,
освітлено, засвітивши, світиш, світло.

Перевір!

ІНТЕГРАТИВНА ВПРАВА

«ДІЄСЛОВО.
МОРФОЛОГІЧНІ
ОЗНАКИ»

[https://learningapps.org/
watch?v=pec30boit21](https://learningapps.org/watch?v=pec30boit21)

РОЗПОДІЛЬНА РОБОТА

- Випишіть дієслівні форми в п'ять колонок: 1) інфінітиви; 2) особові форми; 3) дієприкметники; 4) безособові дієслова та форми на -но, -то; 5) дієприслівники.

Тішишся, дратувати, наливаючи,
опиратися, дарованийий, естетизуючи,
асимілювали, нудить, баламутити,
екзаменований, марнуй, ремствувати,
анульовано, мешкавши, економити,
аналізуючи, світає.

З перших букв виписаних форм дієслова складіть приказку.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

СИНТАКСИЧНА РОЛЬ

Дієвідмінювані (**особові**) форми дієслова виконують у реченні роль присудка:

Краса блідне перед гідністю. Справжні коштовності не бряжчать.

Відмінювана форма (**дієприкметник**) — є в реченні: означенням:

Поділене лихо — півлиха;

іменною частиною складеного присудка:

Перед чемністю всі двері розчинені.

Дієприкметниковий зворот завжди є означенням:

Несмачний хліб, чужим ножем краяний.

Незмінювана форма дієслова (**дієприслівник**) є в реченні **обставиною**:

Беручи, думай, як віддаватимеш.

Дієприслівниковий зворот завжди є **обставиною**:

Дивлячись на чужі вади, позбувайся своїх.

Незмінні дієслівні форми на **-но, -то** виконують роль присудка:

Усе на світі моголами створено.

Неозначена форма дієслова

може бути:

підметом: *Жити* — значить творити;

присудком: *Найбільше зло* — потурати злу;

додатком: *У хаті на підлозі не навчишся (чого?) плавати;*

неузгодженим означенням: *Уміння (яке?) говорити може ворогів помирити;*

обставиною: *Вийдімо (з якою метою?) позамітати коло своєї хати!*

СПОСОБИ ДІЄСЛІВ

ДІЙСНИЙ СПОСІБ

Виражає

- реальну, дійсну дію, яка відбувається, відбувалася чи буде відбуватися (відбуватиметься).

Відповідає на питання

- що роблю? що зробив? що робитимемо? та ін.

Змінюється

- за часами (минулий, теперішній, майбутній),
- числами (однина, множина),
- за особами (перша, друга, третя) у теперішньому та майбутньому часі ,
- за родами (чоловічий, жіночий, середній) у минулому часі в однині.

Наприклад

- Працюю, зіграв, заспіваємо, забувають, виграли.

УМОВНИЙ СПОСІБ

Виражає

- дію чи стан, бажані або можливі за певних умов.

Відповідає на питання

- що зробив би? що робила б? що зробили б? та ін.

Змінюється

- за числами (однина, множина),
- в однині за родами (чоловічий, жіночий, середній).

Наприклад

- Працював би, забував би, зіграли б, заспівала б, виграли б.

НАКАЗОВИЙ СПОСІБ

Виражає

- наказ, прохання, пораду, заклик до виконання дії.

Відповідає на питання

- що роби? що зроби? що робімо? що зробімо? що робіть? що зробіть?

Змінюється

- за особами (перша, друга, третя),
- за числами (однина, множина).

Наприклад

- Працюю, забувайте, зіграймо, хай заспівають, нехай виграє.

МОДЕЛЮВАННЯ

- ✓ Від поданих неозначених форм утворіть дієслова умовного, дійсного, наказового способу.
- ✓ Визначте вид дієслів.
- ✓ Доберіть до них видові пари.
- ✓ Дайте відповідь на питання.

СПОСОБИ ДІЄСЛІВ

ДІЙСНИЙ СПОСІБ	УМОВНИЙ СПОСІБ	НАКАЗОВИЙ СПОСІБ
Виразка * тільки дійсний спосіб, відбувається чи буде здійснено (здійснюється)	Виразка * дієчи стас, бажані або можливі за певних умов.	Виразка * наказ, прохання, порада, застереження до виконання дії.
Відповідає на питання * що робить? що робить? що робитиме? та ін.	Відповідає на питання * що робить би? що робив би? що робила би? та ін.	Відповідає на питання * що робити? що зробити? що зробити? що зробити? та ін.
Змінюється * за часом (минулий, теперішній, майбутній), * за особами (перша, друга, третя), * за родом (чоловічий, жіночий, середній) у множині частіше однині.	Змінюється * за часом (минулий, теперішній, майбутній), * за особами (перша, друга, третя), * в однині за родом (чоловічий, жіночий, середній).	Змінюється * за особами (перша, друга, третя), * за часом (минулий, теперішній, майбутній).
Наприклад * Працює, співає, їде, працює, їде, працює, їде.	Наприклад * Працював би, співав би, їв би, працював би, їв би, працював би.	Наприклад * Працюй, співай, їдь, працює, їдь, працює, їдь.

Двадцять улюблених занять!

Ви робите це самі чи з кимось?

Перевір!

ІНТЕРАКТИВНА ВПРАВА «ДІЄСЛОВО»

[https://learningapps.org/
watch?v=pqeerbstt21](https://learningapps.org/watch?v=pqeerbstt21)

Перевір!

ІНТЕРАКТИВНА ВПРАВА «ДІЄСЛОВО»

[https://learningapps.org/
watch?v=p02zcthon21](https://learningapps.org/watch?v=p02zcthon21)

~~СЛОВОЗМІНА~~

ДІЄСЛІВ

МОРФОЛОГІЧНА
НОРМА

Українська мова
11 клас

ТЕОРЕТИЧНИЙ ПРАКТИКУМ

- Прочитайте. Сформулюйте за змістом прочитаного два уточнювальних запитання, вислухайте відповіді.

Дієслова у формі другої особи однини теперішнього та майбутнього часу мають закінчення **-еш(-єш), -иш(-їш)**: *хочеш, будуєш, вариш, гоїш, захочеш, збудуєш, звариш, загоїш*.

Дієслово **бути** має в усіх особах однини й множини форму **є**. Іноді, якщо треба надати фразі врочистого тону, уживають форму **єсть**: *Я єсть народ... (П. Тичина)*. Форма другої особи однини **єси** — архаїчна, її вживають, коли треба надати фразі або підкресленої врочистості, або іронії (За Б. Антоненком-Давидовичем).

Виняток становлять дієслова **дати, їсти, відповісти, розповісти**: *ти даси, їси, відповіси, розповіси* (а не *даш, їш, відповіш, розповіш*, як то часом кажуть).

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

ДІЄВІДМІНИ

- ❑ Особові дієслова змінюються за особами й числами.
- ❑ Особові закінчення залежать від дієвідміни.

У формі 3-ї особи множини (вони що (з)роблять?)

I дієвідміна	II дієвідміна
-уть (-ють) → -е- (-є-)	-ать (-ять) → -и- (-ї-)
пишеш, бо	спимо, бо сплять

Особа	I дієвідміна		II дієвідміна					
	Однина	Множина	Однина	Множина				
1-ша	іду	чую	ідемо	чуємо	бачу	клею	бачимо	клеїмо
2-га	ідеш	чуєш	ідете	чуєте	бачиш	клеїш	бачите	клеїте
3-тя	іде	чує	ідуть	чують	бачить	клеїть	бачать	клеять

Порядок дієвідмінювання в теперішньому часі

КОНСТРУЮВАННЯ

- Запишіть дієслова у 2-й особі однини теперішнього часу. Доберіть до них (де можливо дієслова-антоніми в тій самій формі).

Дякую, мирюся, обідаю, будую,
їжджу, запитую, мрію, знаю.

Перевір!

ІНТЕРАКТИВНА ВПРАВА

«ДІЄСЛОВО.

І, ІІ ДІЄВІДМІНИ»

[https://learningapps.org/
watch?v=packwlf321](https://learningapps.org/watch?v=packwlf321)

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

ДІЄВІДМІНИ

□ Дієслова

**дати, їсти й ...вісти
(розповісти,
відповісти,
доповісти...)**

не належать до дієвідмін
і відмінюються
своєрідно.

	Однина			Множина		
1-а ос.	<i>дам</i>	<i>їм</i>	<i>відповім</i>	<i>дамо</i>	<i>їмо</i>	<i>відповімо</i>
2-а ос.	<i>даси</i>	<i>їси</i>	<i>відповіси</i>	<i>дасте</i>	<i>їсте</i>	<i>відповісте</i>
3-я ос.	<i>дасть</i>	<i>їсть</i>	<i>відповість</i>	<i>дадуть</i>	<i>їдять</i>	<i>відповідять</i>

Дієслова на -вісти без префікса не вживають. У сучасній мові форми *доповідять, розповідять, відповідять* використовують рідко. Частіше вживають описові форми *дадуть відповідь, зроблять доповідь, розкажуть*.

ПОЯСНЮВАЛЬНИЙ ДИКТАНТ

□ Перепишіть, подані в дужках дієслова ставлячи у формі другої особи однини майбутнього часу.

 Зразок. *Гірко заробиш — солодко (з'їсти). — Гірко заробиш — солодко з'їси.*

1. (Дати) обіцянку — добре, дотримаєш її — ще краще.
2. За кожну невиконану обіцянку (відповісти) як не перед людьми, так перед своєю совістю.
3. Кому відкриєш таємницю, тому (віддати) і свою свободу.
4. Не (розповісти) добре про справу, яку зробили інші.
5. Як ти, балакуне, мудрий єси, то й собаці слова мовити (не дати).

- Позначте в словах орфограми. Поясніть написання особових закінчень дієслів.
- Укажіть архаїчну форму дієслова. З якою метою цю форму вживають сьогодні?

ОБҐРУНТУВАННЯ

□ Прочитайте слова, вибравши з дужок потрібні літери. Обґрунтуйте свій вибір (усно).

Лет(е, и)мо, роб(е, и)мо, чу(є, ї)мо, мел(е, и)мо, бач(е, и)мо, грі(є, ї)мо, люб(е, и)мо, свар(е, и)мося, витира(є, ї)мо, сход(е, и)мо, зійд(е, и)мо, їд(е, и)мо, чу(є, ї)мо, ліку(є, ї)мо, чату(є, ї)мо, сто(є, ї)мо, біж(е, и)мо, хвал(е, и)мо, перепиту(є, ї)мо, бо(є, ї)мося.

I дієвідміна			II дієвідміна			
е	пишеш	працюємо	є	любиш	стоїш	ї
	пишемо	працюєш		любимо	стоїмо	
	пишете	працюєте		любите	стоїте	

Перевір!

ІНТЕРАКТИВНА ВПРАВА «ПРАВОПИС ОСОБОВИХ ЗАКІНЧЕНЬ ДІЄСЛІВ»

[https://learningapps.org/
watch?v=pi90ivjqt21](https://learningapps.org/watch?v=pi90ivjqt21)

